

Jan Vyhnálek: Nomádi vzdelávacieho systému: Vícepřípadová studie transferů žáků základních škol.

Oponentský posudok k dizertačnej práci

Pri písaní oponentského posudku zohľadním chronológiu postupu autora pri písaní práce. Oceňujem zvolený názov práce, ktorý oživuje záujem o predložený kvalitatívny výskum. Hoci slovo „nomád“ nevyjadruje jedinečnosť presunu a ani singularitu udalosti (ktorá sa deje v dvoch prípadoch medziškolskej mobility), ale skôr implikuje častosť a pravidelnosť pohybu, možno súhlasiť s tým, že nastoľuje pocit iritácie spôsobenej presunom a tým aj stimuluje očakávania čitateľa.

Už v úvode autor demonštruje prepojenie zvolenej témy na svoje praktické skúsenosti. Pri kvalitatívnom výskume je inherentné subjektívne poznanie skúmaného fenoménu/poľa veľkou výhodou, ak nie predpokladom pre úspešné skúmanie. Autor tu dokonca prezentuje isté vstupné teoretizácie (kumulatívnosť nepriaznivých situácií u istých skupín detí – napr. v náhradnej rodičovskej starostlivosti). Zároveň poukazuje na inovatívnosť jeho prístupu, odkláňajúc sa od dopadových či efektových štúdií smerom k poznávaniu príčin, priebehu medziškolskej mobility a perspektív rôznych aktérov medziškolskej mobility.

Aj celkové nastavenie prezentovania výskumu možno považovať za vhodné. Začína sa prehľadovou štúdiou výskumných tém, prezentujú sa analytické narácie prípadov, predstavujú sa teoretické modely, aby sa následne vybrané prípady analyzovali ich optikou. Autor by mohol ozrejmiť, v čom videl benefity v izolovaní teoretických modelov od úvodnej analytickej narácie a prečo považuje za dôležité konštruovať prepojenia s teoretickými modelmi na záver svojej práce. Ak chcel autor eliminovať deduktívny prístup odvíjajúci sa od autority teoretických modelov, tak by mal ozrejmiť prínosy svojho prístupu, najmä vo vzťahu k obohateniu poznania skúmaných fenoménov.

Z hľadiska prehľadovej štúdie možno oceniť snahu o jej komplexnosť a reálne vymedzenie sa voči existujúcim obdobným textom v zahraničnom prostredí. Možno len poznamočka k autorovmu komentáru. Tak ako je hendikepom Welshovej štúdie geografická ohraničenosť, nevýhodou autorovej prehľadovky z roku 2016 je jazyková ohraničenosť, čo je škoda, keďže autor sa mohol stať účastníkom medzinárodného akademického diskurzu k téme. Pri tvorbe dizertačnej práce ale treba oceniť, že autor okrem zdrojov v anglickom jazyku, čerpá aj zo zdrojov v španielskom a nemeckom jazyku.

Prehľadová štúdia tvorí v práci základ pre pojmovú analýzu a pre prehľad výskumných tém. Autor zostáva na deskriptívnej úrovni, no čitateľa by mohlo zaujímať, ktoré z analyzovaných štúdií a prečo majú väčšiu relevanciu pre autorov výskum. Tým by sa zabezpečila lepšia funkčnosť tejto časti práce pre celkový výskum prezentovaný v dizertácii. Povedané inak – za účelom písania prehľadovej štúdie je selektívne písanie hendikepom, za účelom tvorby dizertačnej práce a doktorandského výskumu je výhodou. V prehľadovej štúdií štruktúra analyzovaných tém vychádza z textového korpusu, v dizertačnom výskume z ich prítomnosti v empirickom materiály alebo z ich prínosnosti pre analýzu (napr. dopad MM na školy, či

prevencia medziškolskej mobility môžu vyjsť ako dôležité témy existujúcich štúdií, ale nemusia byť dôležitými témami vyplývajúcimi z výskumu autora). Selektívne, rozsahovo pomerne stručné čítanie nachádzame len v kapitole 1.5 a to len vo väzbe na príčiny a proces MM.

Po nej nasleduje kapitola, ktorá veľmi stručne predstavuje Colemanovu a Bourdieuovu teóriu. Colemanova teória je prezentovaná prehľadovo z hľadiska svojich komponentov a pre autorove dáta má najmä štrukturačnú funkciu – umožňuje mu lepšie štruktúrovať pozorovanú realitu a efektívnejšie ju „čítať“ (nie až tak interpretovať). Bourdieu vypracoval podľa môjho názoru teóriu iného rádu – nielenže umožňuje lepšie chápať štruktúru sociálnych vzťahov, ale umožňuje aj hodnotiť ich podobu, hľadať ich príčiny a pochopiť ich priebeh – takže presne to, o čo sa snaží aj samotný autor vo svojej práci. Dobré je to vidieť pri porovnaní termínu „sociálny kapitál“ u oboch autorov. Coleman sa vyhýba jeho opisu ako individuálnej dispozície (rodiča, dieťaťa) a len opisuje jeho význam v celkovom sociálnom poli. Bourdieu ho chápe aj ako individuálnu dispozíciu a dáva ju do vzťahu napr. ku kultúrnemu kapitálu, ktorý sa cez svoje „objektivizované formy“ dá opísať u každého individua a dať do vzťahu s jeho reakciami (napr. voči škole). Bourdieu však v kapitole 2.2 nie je prezentovaný v tomto duchu. Okrem pojmu sociálny kapitál, ktorý je dôležitý najmä vo vzťahu k vnímaniu správania rodičov pri MM ich dieťaťa, by bolo potrebné sa viac venovať aj teórii sociálnych polí (vo vzdelávaní napr. Grenfell 2009; Hilgers, Mangez 2015). S ňou sme pracovali vo viacerých výskumoch v ostatnom období (Kaščák, Pupala 2017; Kaščák, Pupala 2019) a z môjho pohľadu zostáva jej potenciál v predloženej práci nevyužitý. Aj sám autor postupne v texte nahrádza pojem „sociálna prax“ pojmom „sociálne pole“. Počas obhajoby by bolo azda na mieste, keby autor na konkrétnych príkladoch ozrejmil prínosnosť oboch zvolených teoretických prístupov pre pochopenie javov, ktoré sledoval a analyzoval.

Metodologickú časť práce možno považovať za zvládnutú. Opora o relevantné metodologické texty (Yin a hlavne Stake) je adekvátne. Oceňujem najmä časť 3.3, ktorá jasne ukazuje zdroje dát pre jednotlivé prípady. Z uvedených prehľadov je jasné, že zatiaľ čo v dvoch prípadoch dáta pochádzajú z rozhovorov a analýzy dokumentov, v treťom prípade sú zdrojom dát aj pozorovania. Môže autor ozrejmiť dôvody tejto extenzie? Zároveň, v prílohe č. 2 nachádzame záznam z diagnostiky/testu LPAD, ktorá bola v treťom prípade vykonaná psychológom. Aj keď ide o pozorovaciu diagnostiku, autor s ňou pracoval ako s dokumentom a nepredstavuje zdroj dát z pozorovania. Tie nachádzame v iných častiach analýzy tretieho prípadu. Preto sa pýtam, aké miesto/cieľ mali pozorovania v analýze a akým spôsobom bolo pozorovanie realizované a zaznamenávané. Taktiež upozorňujem, že prepisy rozhovorov ako zdroj dát (prípadne aj kódovanie) by mali byť dostupné, napr. vo forme priloženého CD, či odkazu na online úložisko.

Spôsob prezentovania jednotlivých prípadov a ich analýza sú adekvátne a aj disciplinované – v dobrom zmysle slova. Autor vhodne trianguluje svoje interpretácie, čím demonštruje porozumenie situáciám a adekvátne ich vyhodnocuje. Tu sa práve ukazuje vhodnosť výberu troch až paradigmaticky odlišných prípadov MM. Každý z nich ukazuje iné vzorce MM, jej priebehu a príčin. Samozrejme, zaradením pozorovaní do analýzy predsa len tretí prípad viac vyčnieva a trochu rozbíja snahu o jednotnú/porovnateľnú analytickú štruktúru autora. Sytéjšie sa tu taktiež pracuje s dátami z rozhovorov. Tento prípad však demonštruje viacnásobný prestup, čo ho robí komplexnejším.

Napriek skratkovitej časti 2 je interpretácia prípadov cez oba teoretické modely zaujímavá. Autor v nej implicitne aplikuje časti teoretického poznania, ktoré v práci ale neuvádza. Napr. že Bourdieuho teóriu kapitálov používa ako nástroj pre analýzu vyjednávania v sociálnom poli. Na rozdiel od autora však súčasné interpretácie a aplikácie P. Bourdieu smerujú k pluralizácii pojmu sociálne pole. Takže skôr ako o „sociálnom poli prípadu Evy“ sa hovorí o interakciách viacerých sociálnych polí (rodina, škola, poradenské inštitúcie) v prípade Eva a to singulárne pole, v ktorom sa uplatňuje rozhodovacia právomoc, je pole moci, ktoré Bourdieu vlastne vyníma zo svojej teórie sociálnych polí. Autor niekedy aj spontánne prepína k pluralizovanému konceptu sociálnych polí, no ide len o situačné používanie. Ak teda autor ukotvuje svoje interpretácie k zvoleným teoretickým modelom, mal by ich základné pojmy aj v práci explicitne zaviesť a to najmä vo väzbe na primárne texty autorov. Samotná práca s dátami (priradovanie druhov kapitálov vybraným formám prejavov) je ale intuitívne korektná. V Colemanovskej aplikácii vníam najmä opisný a štrukturačný význam, ťažko v ňom hľadať prínos k tvorbe novej teórie. Z Bourdieuho teórie polí a kapitálov (nielen sociálneho) sa dajú naopak isté súvislosti teoretizovať, napr. aké formy/prejavy jednotlivých kapitálov vedú k úspechu v sociálnom vyjednaní.

Súhrnným vyústením interpretačnej časti je časť 5.3, kde autor efektívne a sumárne opisuje formy dynamiky vylúčenia, formy dynamiky rozhodnutia rodičov pre MM, ako aj formuluje isté pravidelnosti, ktoré vychádzajú z jeho výskumu a vytvárajú predpoklady načrtnutého teoretického modelu MM. Z týchto pravidelností, pri neskromnej snahe, sa dajú dokonca odvodiť isté normatívne odporúčania. Ak teda cieľom práce bolo lepšie pochopiť faktory a priebeh MM, práca jednoznačne tento cieľ naplnila. Pre mňa osobne bola veľmi zaujímavým poznáním pomerne silná rigidita školského poľa vo všetkých troch prípadoch a len výnimočná snaha budovať si sociálny kapitál vo väzbe na rodinné pole. Naopak, štúdia prekvapila prezentovaním množstva rôznorodých stratégií a snáh rodičov utvárať a posilňovať sociálny kapitál vo väzbe na školu, a to aj v prípadoch nízkeho kultúrneho kapitálu. Aj pomerne vysoká miera reflexivity u rodičov ma prekvapila. Samozrejme, je to vysvetliteľné, záujem rodičov je osobný. K profesionalizmu v rámci školského poľa patrí práve aj komponent nadväzovania a efektívneho udržiavania kontaktu s rodičmi, no stále sa ukazuje, že tento komponent je u našich učiteľov/vychovávateľov veľmi nízky a možno práve preto dochádza k zlyhávaniu ideí vzdelávacej inklúzie.

Autor dizertačnej práce preukázal spôsobilosť vedeckej práce tak na teoretickej, metodologickej, ako aj empirickej úrovni. Prišiel s témou, ktorá nie je v medzinárodnom, najmä kontinentálne európskom priestore silne prítomná. Navyše danú oblasť obohatil o údaje získané kvalitatívne, čím do istej miery zaplnil prázdne miesto. Tým preukázal spôsobilosť byť prínosom pre výskum v danej oblasti a teda aj v samotnom odbore pedagogika. Na základe uvedeného **odporúčam** kandidátovi udeliť v študijnom odbore Pedagogika akademický titul Ph.D.

V Trnave, 13.9.2019

prof. PaedDr. Ondrej Kaščák, PhD.

Odkazy na zdroje

Grenfell, M. 2009. Applying Bourdieu's field theory: The case of social capital and education. *Education, Knowledge and Economy*, 3 (1): 17-34.

Hilgers, M., & Mangez, E. (eds.). 2015. Bourdieu's theory of social fields. Concepts and applications. New York: Routledge.

Kascak, O., Pupala, B. 2017. Topography of power relations in Slovak preschool sector based on Bourdieu's field theory. *Journal of Pedagogy*, 8 (2): 57-76.

Kascak, O., Pupala, B. 2019. Preschool Teacher Agency and Professionalism: A Bourdieuan Approach to Education Governance. In: Wilkins, A. and Olmedo, A. (eds). *Education governance and social theory: Interdisciplinary approaches to research*. Bloomsbury: London, 177-193.